

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 1, 2018
Sayfa: 454-480

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[24-02-2018] – [03-04-2018]

Tersâne Âmire Açısından Terme'nin Önemi

Nevzat SAĞLAM

Dr. Öğret.Üyesi, Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Asst.Prof., Karabuk University Faculty of Theology

ORCID 0000-0003-0733-8939

nevzatsaglam@karabuk.com.tr

Öz

Canik Sancağı'na bağlı kazalardan biri olan Terme, yüzyıllar öncesine uzanan tarihi geçmişe sahiptir. Tarihi süreç içinde muhtelif milletlerin hâkimiyetinde kalmış, erken dönemlerde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı'nın erken dönemlerinden itibaren başta Samsun ve Sinop tersâneleri olmak üzere Tersâne-i Âmire için önemli malzemelerden biri olan kendir ihtiyacının karşılandığı kazalardan birisi de Terme olmuştur. Bu çerçevede, Terme'ye bağlı birçok köy kendir ocakları olarak tespit ve tayin edilmiştir. Diğer taraftan Tersâne-i Âmire'de inşa edilen gemiler ile Tophâne'de imal edilen topların kundakları için gerekli kerestenin temin edildiği kazalar arasında, yine geniş ormanlara sahip Terme de yer almıştır. Bu çalışmada Osmanlı döneminde Tersâne'nin en önemli ihtiyaçlarından olan kendir ve kereste temininde Terme'nin yeri ve önemi ele alınmıştır. Bu bağlamda vergiden muaf tutularak kendir üretimiyle görevli köyler, kerestelerin kesimi, sahillere indirilmesi ve Dersaadet'e nakline ilişkin hususlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Terme, Kendir, Kereste, Tersâne-i Âmire

The Significance of Terme Regarding the Imperial Dockyard

Abstract

Terme, one of the districts of the Sanjak of Canik has a historical background dating back centuries. In the historical process, it has been under the domination of various nations and come under the Ottoman domination in the early periods. Terme has been one of the districts supplying hemp (*kendir*), one of the important materials for the Imperial Dockyard (*Tersane-i Amire*) and particularly the dockyards of Samsun and Sinop since the early periods of the Ottoman State. In this respect, many villages of Terme have been identified and assigned as producers of hemp. On the other side, Terme with large forests was among the districts providing timber needed for the artillery carriages manufactured in the Imperial Cannon Foundry (Tophane-i Amire) and the ships built in the Imperial Dockyard. The present study discusses the place and significance of Terme in terms of supplying hemp and timber which are the most important needs of the Imperial Dockyard. In this context, points with regard to the villages assigned to the production of hemp, cutting and transportation of timber to the coasts and then its transfer to Istanbul are revealed.

Keywords: Ottoman, Terme, Hemp, Timber, the Imperial Dockyard (*Tersane-i Amire*)

Giriş

Osmanlı dönemini aşan tarihi bir geçmişe sahip olan Terme ve civarı, Türklerin Anadolu'yu fetihlerinden sonra Türk yurdu olmuştur. Türkler bu yöreye Canît, Canît-i Göl veya Canik gibi muhtelif isimler vermiştir. Canît-i Göl (Terme ve Çarşamba) Osmanlı hâkimiyetine girmeden önce, beyliğe adını veren Taceddin'in (ö.1387) babası Doğanşah Bey (ö.1348-49) tarafından kurulmuş olan Tâceddinoğulları Beyliği'nin idaresinde idi (Mehmet Öz, 1999, s. 22). (Sait Kofoğlu, 2010) (Mehmet Öz, Klasik Osmanlı Döneminde Samsun ve Çevresinde Nüfus, 2007) Sultan I. Bayezid döneminde (1389-1402) Anadolu'daki beyliklere ait yerler Osmanlı topraklarına katılırken, Canik Sancağı'na bağlı olan Terme de 1398'den sonra I. Bayezid'in Samsun'a düzenlediği sefer sonucunda Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. (Mehmet Öz, 1999, s. 21) İdari taksimatta Osmanlı devrinde de bugünkü Samsun ile Ordu havâlisi Canik olarak adlandırılmıştır. XVI. yüzyılda Erim (Çarşamba) ile Canît-i Göl içinde yer alan Terme, XVI. yüzyıla ait kaynaklarda Tırme, Tırmedus olarak yazılmış; 1576-1642 tarihli Canik Sancağı idârî taksimatında ise, Terme olarak kaydedilmiştir. (Mehmet Öz, 1999, s. 32, 38-39)

Diğer taraftan Osmanlı klasik döneminden Cumhuriyet'e kadar bugün Ünye, Korgan, Kumru, Fatsa, Tekkiraz, Akkuş gibi Ordu'ya bağlı yerler ile birlikte Kavak, Yakakent, Alaçam, Bafra, Samsun merkez, Tekkeköy, Asarcık, Ayvacık, Çarşamba, Salıpazarı, Terme gibi Samsun'un ilçeleri Canik Sancağı'na dâhildi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında yedi kazadan oluşan Canik Sancağı'nın kazalarından biri de bugünkü Terme ile Ünye'nin batısındaki bazı köyleri de içine alan Terme veya o zamanki adıyla Tırme idi (Mehmet Öz, 1999, s. 25). Terme'nin 1455-1576 yılları arasında 47 köyü bulunmakla birlikte kasaba sayılabilecek bir yerleşim merkezi olmayan bir idari yapıydı. (Mehmet Öz, 1999, s. 197-198) XV-XVI. yüzyıllarda Samsun, Bafra, Kavak, Erim (Çarşamba yöresi), Terme, Ünye ve Satılmış (Fatsa, Korgan ve civarı) tımar nahiyeleri, aynı zamanda birer kadılık ve kaza statüsünde idi. (Mehmet Öz, Samsun, 2009, s. 86) (Mehmet Öz, 1999, s. 31)

Tanzimat'tan önce Sivas eyaletine bağlı bulunan Canik, 1847'de Trabzon Vilâyeti'ne bağlanmıştır. 1867 tarihli Vilâyet Nizamnâmesine göre Canik; Samsun, Bafra, Çarşamba ve Ünye kazalarından oluşmaktaydı. 1877'de Terme ve Niksar'ın da ilavesiyle kaza sayısı altıya çıkmıştır. (Nedim İpek, 1997/10) Kaza merkezi olan Terme'nin 10 Şubat 1898 tarihinde kaymakamlıktan müdürlük statüsüne indirilmesi gündeme gelmiştir. Bunun üzerine kaymakamlık olarak kalması için elli üç kişinin imzasıyla Sadâret'e bir telgraf çekilmiştir. (BOA, DH. TIMK, 17/25-1)

Bu telgrafta Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde ticârî faaliyetlerdeki yoğunluk ve mevkiinin ehemmiyeti sebebiyle Terme'nin müdürlükten kaymakamlığa yükseltildiği belirtilmektedir. Bir memleketin şeref ve itibarı üretim, imâlât ve imarıyla ölçüldüğüne göre, Terme arâzîsinin verimliliği ve her nevi hayvan yetiştirmeye uygun olması sebebiyle civar kazalar arasında üstünlüğü, aynı zamanda sahile yarım saatlik mesafede ve Anadolu sahilinin âdeta bir Tunası mesâbesinde bulunan büyük bir nehir (Terme Çayı) ile Kudurup adıyla bilinen birinci derecede büyük bir limana sahip olduğu vurgulanmaktadır. Buradan kendi nüfusunun ihtiyacını karşıladıktan sonra mısır, pirinç, buğday gibi her çeşit hububatın gelen giden bine yakın gemiyle Karadeniz sahillerine nakledilmesi ile yılda yaklaşık iki milyon liralık bir deniz ticareti elde edildiği, mükemmel limanı ve seyr ü sefâine elverişli nehri ile kaza itibar edilmeye emsallerine göre daha layık bir konumda olduğuna dikkat çekilmektedir.

Ayrıca Terme'nin Türk, Çerkes, Gürcü, Rum, Ermeni 160 köye ve 20.000 nüfusa sahip bulunduğu belirtilerek, zaman zaman zuhur eden eşkiyânın bertaraf edilmesinde civardan zabıta kuvvetinin yardımına ihtiyaç duyulurken, nâhiye statüsüne indirilmesiyle zabıta gücünde yapılacak eksiltme ve umûr-i adliyenin lağvedilmesinin emniyet ve âsâyişi ortadan kaldıracığı ifade edilmektedir. Bu durumun da düzen ve intizamın bozulmasına, ticaretin sarsılmasına sebep olacağı, bunun sonucunda zahîre almak için bin-iki bin lira ile

gelen gemilerin ve tüccarların emniyetin ortadan kalkmasıyla gelemeyecekleri, bu yüzden ticârî faaliyetlerin duracağı dile getirilmektedir. Memleketin her tarafında yapılan ıslahat ve imar faaliyetlerinden Terme de nasibini alacakken, müdürlüğe düşürülmesiyle bütün bunlardan mahrum kalacağı ve harâbeye döneceği belirtilerek, istikbâlin müthiş bir felâkete dönüşmemesi için ve bunca güzelliklere merhameten Terme kazasının kaymakamlık olarak bırakılması ve binlerce nüfusun ihyâsı talep edilmiştir. (BOA, DH. TIMK, 17/25-1) Bu talebe ne yolda cevap verildiği bilinmemekle beraber, sonraki yıllarda da Terme'nin kaza statüsünde olduğu görülmektedir.

1-Terme'nin Coğrafi ve Fiziki Yapısı

Terme Kazası Trabzon Vilayeti'ne bağlı Canik Sancağı'nda, Samsun'un 60 km doğusunda ve Samsun'a karayolu ile 12 saat mesafede kendi ismiyle anılan çay üzerinde, Karadeniz'e 2 km kadar mesafede yer almaktadır. (Trabzon Vilâyet Salnâmesi, 1309, s. 253; Sami, 1308, s. 1645) Canik Sancağı'nı oluşturan 6 kazadan biri olup, doğuda Ünye, batıda Çarşamba ile sınırdır. (Sami, 1308) Terme, çok geniş ve münbit ovalara sahip olması sebebiyledir ki, parlak bir gelecek vadetmektedir. Her karışı âdetâ bir altın değerinde olan bu mübarek topraklara ne ekilirse mutlaka karşılığı alınır. (Trabzon Vilâyet Salnâmesi, 1309, s. 253-254; Sami, 1308)

Yine salnâmelerde verilen bilgilere göre, kış mevsiminde yağın yağmurlardan ve kasabanın ortasından geçen ve ikiye ayıran Terme Nehri'nin taşmasından dolayı sular her tarafı kaplamaktaydı. Etrafa yayılan suların oluşturduğu bataklıklar sebebiyle yazın havası çok kötü idi. Bu sebeple Terme halkı kasabadan Üçpınar ve Karacalı gibi yaylalara gitmekte, yaz bittikten ve havalar serinlemeye başladıktan sonra kasabaya inmekteydi. Bu durum ticârî mevkiinin ehemmiyeti, etrafının tabî güzelliği ve verimliliğine rağmen kasabanın gelişmesine ve ilerlemesine engel olmaktadır. Şayet böylesi olumsuz bir durumla karşı karşıya olmamış olsaydı, şüphesiz mevcut durumundan çok daha gelişmiş ve parlak bir halde olurdu. (Trabzon Vilâyet Salnâmesi, 1309)

2-Terme'de Kendir Üretimi

Bilindiği üzere ahşap gemilerin yapımı ve donatımında kullanılan ip, urgan, sicim ve halat gibi malzemeler kendir ve ketenden imal edilmektedir. Esasen kendir, kenevir bitkisinin saplarından çıkarılan lifin adı olup, gemi yapımı ve donatım malzemelerinden olan halat ve bezlerin ham maddesini oluşturuyordu. Donanmanın en önemli malzemelerinden sayılan kendir ve ketenin üretimine devlet fevkalade önem vermiştir. Mühimme defterlerindeki kayıtlarda: “kendir hususu ziyâde mühimdir, umûr-i mühimmedendir ve a' zam-ı levâzım” gibi ifadeler bunu teyit etmektedir. (Taştémir, İstanbul 2003, s. 12) Muafiyet sınırı olabildiğince dar tutularak ulemâ ve askerî zümre, hatta has tasarruf eden sultanlar dahi vergilendirilirken kereste, zahire ve kendir yetiştirme gibi devlete aynî hizmetlerde bulunanlar, imdâdiye vergisinin dışında tutulmuşlardır. (Vefik, 1328)

Karadeniz bölgesinin iklim bakımından bu bitkilerin yetişmesine uygun olması sebebiyle Canik ve Kastamonu sancakları ile Ordu ve Trabzon'a kadar uzanan sahil kesiminde kendir ve keten üretimi devlet tarafından teşvik edilmiştir. (Taştémir, İstanbul 2003, s. 1) Canik ve kazaları ise bu bölgede üretimin en çok yapıldığı alan olarak dikkat çekmektedir. Terme'de başlıca arazi mahsûlâtı pirinç, mısır, buğday, arpa, fasulye gibi hubûbât gibi ürünler olmakla birlikte, (Trabzon Vilâyet Salnâmesi, 1309, s. 253; Sami, 1308, s. 1645) kendir, keten üretimi hususî bir önem arz ediyordu. XV. yüzyılda Terme'de kendir ve keten üretimi tarım ürünleri arasında yaklaşık yüzde on, XVI. yüzyılda ise yüzde on üçten fazla bir orana tekâbül ediyordu. (Mehmet Öz, 1999, s. 97)

Kâtip Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Samsun'dan 7000 kantar kendir muayyen olduğu belirtilmektedir. (Çelebi, 1329, s. 155) Evliya Çelebi de Samsun'u anlatırken: “Gemi palamarları¹ için kendir ipleri bütün dünyaya buradan gidecek kadar çoktur” (Evliya, 1314, s. 78) diyerek, Samsun ve kazalarında yetiştirilen kendirin ne denli çok olduğuna

¹ Palamar: Gemiyi iskeleye, rıhtıma ya da şamandıraya bağlamaya yarayan kalın iptir.

işaret etmiştir. Ocaklık olarak İstanbul'daki Tersâne-i Âmire'ye bağlı işletilen Canik Kendir Emâneti, XVI-XIX. yüzyıllar arasında gemilerin levâzımâtından olan kendir teli, halat ve ip ihtiyacını karşılamıştır. (Ünal, 9-13 Eylül 2002) Ayrıca Samsun'da gemi inşa edilen ve kendir teli dokunan bir tersâne bulunuyordu. Nitekim 1572 senesinde burada 5 kadirga 1601'de 7 kadirga 1650'li yıllarda 3 kalyon 6 kadirga imal edilmişti. (Bostan, 1992, s. 23-24) Bu tersânede inşa edilen gemilerin kendir ve kereste ihtiyacı da bölgeden temin edilmiştir. Yine Tersâne-i Âmire'nin yanında Sinop'taki tersânede inşa edilen gemilerin ip ve halatları da Canik Sancağı'ndan temin ediliyordu. (Ünal, 9-13 Eylül 2002, s. 914)

Öte yandan XVII. yüzyılda ocaklık olarak belirlenen kazalardan her yıl 5000 kantar kendir istenmekteydi. Bu da 40 kadirgaya yetecek bir miktarı ifade ediyordu. Canik Sancağı'nda kendir ocaklıkları olan Erim (Çarşamba), Ünye, Hisarcık, Ayvacık, Ökse, Akçay, Fenârî ve İfrâz-ı Fenârî gibi kazalar arasında Terme de yer almaktaydı. (Bostan, 1992, s. 137) Ocaklık kendirin ihtiyacı karşılamadığı hallerde aynı bölgeden satın alınarak kendir ihtiyacının temini yoluna gidilmekteydi. Nitekim 1650 senesinde kalyonların ihtiyacı olan 1035 kantar kendir, kantarı 150 akçeden satın alınarak Samsun'da bulunan kendir mübaşirine teslimi istenmiştir. Yine 1655 yılında donanma için Canik kazalarından kıyyesi beş akçeden 2000 kantar kendir teli temin edilmiştir. (Bostan, 1992, s. 138) Kendir üretimini artırmak için XVI yüzyılın başlarından itibaren çeltük mukataası olan yerler kendir ekimine tahsis edilmiş, Terme ve Erim'den 800 kantar (800 X 56,443=45.154 kg) kendir toplanmıştır. (Mehmet Öz, 1999, s. 96-97) Tersâne-i Âmire'nin 1520'li yıllardan itibaren kendir ihtiyacının önemli bir kısmının karşılandığı, (Mehmet Öz, Samsun, 2009, s. 86; Mehmet Öz, 2007, s. 245) "Kendir Hasları" olarak bilinen kazalar içinde yer alan Terme'de hassa kendirinin temininden sorumlu ve avârız-ı dîvâniyyeden muaf köylüler vardı. (Mehmet Öz, 1999, s. 96-97) Arşiv kayıtlarına göre Terme'nin kendir köyleri ve nüfusları şöyleydi. (BOA, D. CRD.d. 40774/9) Bu köylerin isimlerinin bugün de büyük oranda kullanıldığını görmekteyiz.

Karye-i Karacaköy	Karye-i Ahali, (?)	Karye-i Kabirli
Nefer 9 Tuvânâ 8 Sağır 6 Müsin 23 Toplam	Nefer 8 Tuvânâ 4 Sağır 2 Müsin 14 Toplam	Nefer 18 Tuvânâ 20 Sağır 5 Müsin 33 Toplam
Karye-i Emir Yusuf	Karye-i Murad Şuayb	Karye-i Eğercili
Nefer 11 Tuvânâ 9 Sağır 4 Müsin 24 Toplam	Nefer 16 Tuvânâ 24 Sağır 14 Müsin 1 Topçu 55 Toplam	Nefer 7 Tuvânâ 7 Sağır 3 Müsin 17 Toplam
Karye-i Karkucak,	Karye-i Zelihalı	Karye-i Muşruf,
18 Tuvânâ 14 Sağır 7 Müsin 39 Toplam	21 Tuvânâ 18 Sağır 8 Müsin 47 Toplam	11 Tuvânâ 9 Sağır 3 Müsin 23 Toplam
Karye-i Dağıralı	Karye-i Alişar	Karye-i Kırk Harman
10 Tuvânâ 12 Sağır 6 Müsin 28 Toplam	7 Tuvânâ 7 Sağır 3 Müsin 17 Toplam	7 Tuvânâ 5 Sağır 1 Müsin 13 Toplam
Karye-i Süleymanlı,	Karye-i Etyemezli,	Karye-i Muharremceli
5 Tuvânâ 3 Sağır 1 Müsin 9 Toplam	15 Tuvânâ 11 Sağır 5 Müsin 31 Toplam	9 Tuvânâ 4 Sağır 2 Müsin 15 Toplam
Karye-i Bafracalı	Karye-i Geçmiş,	Karye-i Aşağı Karacalı
22 Tuvânâ 12 Sağır 8 Müsin 42 Toplam	32 Tuvânâ 21 Sağır 13 Müsin 66 Toplam	15 Tuvânâ 12 Sağır 6 Müsin 33 Toplam
Karye-i Yukarı Gerfi	Karye-i Yukarı Karacalı	Karye-i Dandırlı
13 Tuvânâ 14 Sağır 6 Müsin 33 Toplam	11 Tuvânâ 12 Sağır 9 Müsin 32 Toplam	9 Tuvânâ 8 Sağır 2 Müsin 19 Toplam
Karye-i Karakahve (?)	Karye-i Kara Bahçe	Karye-i Aşağı Köybucağı
14 Tuvânâ 8 Sağır 6 Müsin 28 Toplam	15 Tuvânâ 16 Sağır 6 Müsin 37 Toplam	19 Tuvânâ 36 Sağır 9 Müsin 66 Toplam
Karye-i Yazıköy,	Karye-i Eynesillü	Karye-i Beğdi,
3 Tuvânâ 2 Sağır 2 Müsin 7 Toplam	27 Tuvânâ 27 Sağır 14 Müsin 68 Toplam	32 Tuvânâ 23 Sağır 11 Müsin 66 Toplam
Karye-i İmanalısı,	Karye-i Kuşçulu	Karye-i Esed Şuayb
13 Tuvânâ 20 Sağır 9 Müsin 32 Toplam	16 Tuvânâ 8 Sağır 2 Müsin 26 Toplam	11 Tuvânâ 9 Sağır 3 Müsin 23 Toplam
Karye-i Fakir Ali	Karye-i Yukarı Köybucağı	Karye-i Dutbucağı
9 Tuvânâ 6 Sağır 3 Müsin	9 Tuvânâ 9 Sağır 6 Müsin	4 Tuvânâ 8 Sağır 3 Müsin

Tersâne Âmire Açısından Terme'nin Önemi

18 Toplam	24 Toplam	15 Toplam		
Karye-i Kara Koyunlu	Karye-i Elmaköy	Karye-i Yellü		
7 Tuvânâ 12 Sağır 6 Müsin 25 Toplam	21 Tuvânâ 24 Sağır 11 Müsin 56 Toplam	20 Tuvânâ 22 Sağır 13 Müsin 55 Toplam		
Karye-i Geleydi	Karye-i Çardakköy	Karye-i Aşağı Gerfi		
30 Tuvânâ 23 Sağır 12 Müsin 65 Toplam	14 Tuvânâ 7 Sağır 3 Müsin 24 Toplam	23 Tuvânâ 11 Sağır 12 Müsin 56 Toplam		
Karye-i Fennek	Karye-i Alemdağı,	Taife-i Elekçiyan		
33 Tuvânâ 40 Sağır 21 Müsin 94 Toplam	6 Tuvânâ 11 Sağır 6 Müsin 21 Toplam	17 Kebir 16 Sağır 33 Toplam		
Taife-i Göçebe Sivaslı				
Nefer 2 Tuvânâ 12 Sağır 4 Müsin 18 Toplam				
Kurâhâ 41	Çiftlik 1	Göçebe 1	Kıbtî 1	
Tuvânâ 639	Sağır 594	Müsin 291	Topçu 1	Yekûn 1525
Ceman Yekûn Nefer 639 594 291 1 Toplam 1525	Kantar Nefer 17 Kebir 16 Sağır Toplam 33			

Diğer taraftan Maliye defterlerindeki kayıtlara göre 1644-45 tarihlerinde Terme'nin Beğdi, Fakralı, Geleydi, Koyunlu, Kara Oğlanlı, Elmabahçesi, Emir Hasanlı, Emir Yusuf, Akharman, Hasanlı, Taşdibek, Karacaköy, Gerfi, Muşruf, Taşpınar, Balkanlı, Köybucağı, Murad Şuayb, köylerinde Tersâne-i Âmire'nin kendir hizmetinde olan reâya bulunmaktadır. (BOA, MAD.d. nr. 268, s. 5, 9) XVI. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyılın ortalarına kadar Canik Sancağı'nda köy ve hane sayılarında bazı değişiklikler olmakla birlikte 5600 kadar ocaklık kendir hânesi arasında Terme'de ocaklık olarak tersâneye bağlı 51 köy 731 kendir hanesi bulunmaktaydı. (Taştemir, İstanbul 2003, s. 12) Mühimme defterlerindeki kayıtlara göre 1054/1644 tarihinde Cânîk kazalarında her ev bir avâriz hanesi sayılarak hane başına 40 kıyye kendir vermesi takdir edilmiştir. Toplam 5.612 avâriz hânesinden (yaklaşık 28.000 kişi) 5.100 kantar (40X5.612= 224.480 kıyye) civarında kendir tedarik edilmekteydi. (Bostan, 1992, s. 137-138; Mehmet Öz, Samsun, 2009, s. 86)

Terme'nin bölgede üretilen kendir ve keten miktarı içindeki payı yıllara göre şu şekildeydi: (Mehmet Öz, 1999, s. 119-121)

1485 Yılı			1520 Yılı			1576 Yılı			
	Öşür	Üretim	Kg.	Öşür	Üretim	Kg.	Öşür	Üretim	Kg.
Kendir	10.518	52.590	80.974	14.223	71.115	109.498	---	---	---
Keten	620	3.100	4.773	1.530	76.500	117.790	36.738	183.690	282.833

Üretilen kendirin bir kısmının işlenmesi, kazanın ekonomisine katkı sağladığı gibi ip ve urgan sanayiinin gelişmesine de yardımcı olmuştur. (Emin, 1998, s. 81-82) XVI. yüzyılın ortalarında Terme, Ünye ve Erim'den 358.448 akçe civarında kendir mukataası geliri elde edilmiştir. (Mehmet Öz, 1999, s. 97)

Diğer taraftan Tersâne-i Âmire'ye gönderilecek kendirin miktarında azalma ve düşüş olmamasına dikkat ediliyordu. Canik Sancağı'ndaki kadılar da gemilerde kullanılacak olan kendir teli temininde görevlendirilmekte, kendir hem kadı ve sipahiler hem de kendir emini tarafından çiftçilerden satın alınıyor ve toplanıyordu. (Bostan, 1992, s. 140)

1101/1689-90 ve 1104/1692-93 senelerine ait Başmuhâsebe defterlerindeki kayıtlara göre de Terme kazasında kendir hanelerine ilişkin şu bilgiler yer almaktadır. (BOA, D. BŞM.d. 629, s. 6-7)

Berâ-yı mestûr fî defter-i kazâ-i Terme

Karye-i İmanalisi Sekbanlık/Ustacalı							
Fahri Mustafa		Resul Mehmed			Ali Mehmed 100 kuruş		
Karye-i Çalışlı							
Receb Abdi Cuma günü Tersâne'den ve kaptan ağadan tezkire getirmeye şartlanmıştır Hidmet Yusuf 8 Kıyye		Mustafa Biruni Mezburun yüz bir ve yüz dört senelerinden tezkiresi yedinde mevcuttur.			Musalli Himmet Mezburun bir yıllık kendiri alınmıştır. Evi mühürlenmiştir		Mehmed İslam Evi mühürlendi.
Karye-i Kasablı							
Şaban İlyas	Mehmed Şaban	Mehmed Fazlı	Kenan Mustafa	Mehmed Siyami	Mustafa Biruni Mezburun yüz bir ve yüz dört senelerinin tezkireleri yedinde	Musalli Himmet	Mehmed İslam

Tersâne Âmire Açısından Terme'nin Önemi

mevcuttur.							
Mezraa-i Kabalı							
Ali Oğlu İbrahim Evi mühürlendi.							
Mezraa-i Eskiköy							
Mehmed Mustafa				Ali Muslu		Ahmed Şaban	
Karye-i Zelhalı							
Mustafa Kaya				İsa Recep		Mehmed b. Mehmed	
Karkucak Sekbanlık/Nefs-i Karkucak							
Çakır Mehmed	İbrahim Mahmud	Ahmed Nasuh Hane 1	Mahmud Ahmed	Ramazan Ramazan	Mustafa Abdülkerim	İsmail Mehmed	Mehmed Biruni
Karye-i Karaca Alili							
Ömer Mehmed				Hasan Receb			
Mezraa-i Taşdibek							
Bayram Biruni				Piri Sunullah 100 kuruş			
Karye-i Gerfi							
Müezzin Oğlu Mehmed Mezburun bin yüz bir ve yüz dört senelerinin yedinde temessükü vardır.				Muharrem Mustafa Mezburun bir yıllık kendirin sekizinci gün Tersâneye teslim ve temessükün getirip göstermek üzere yüz kuruş nevr ve şart etmiştir. Bir yıllığı Ağaya ilâm olunmuştur.			
Mezraa-i Taşpınar							
Yusuf Mustafa		Bayram İbrahim		Mehmed Osman	Mehmed Receb	Zübeyr Mehmed Osman	
Karye-i Elmabahçesi							
Ahmed Mustafa Mezbür pîr-i fâni ve müflis olup cemaat-i şarttan sonra yekünü vermiştir 42 kuruş				Mehmed Siyami Merkumun yüz bir senesinden tezkiresi çıkmıştır.			
Mezraa-i Beydi							
Biruni Ahmed				Mehmed Veli Bir yıllık kendirin tersâneye kaldırmak şartlanmıştır.		Ahmed Âlim Erim'den gelen reâyadır. Mezbureyn Ahmed Birundur	
Mezraa-i Dandullu							
Ömer Mehmed				Ahmed Ömer			
Karye-i Kayılı							
Ali Abdülbaki							
Mezraa-i Muhtasar (?)							
Mustafa Ahmed Üç senelik bâki							
Karye-i Dutbucağı Sekbanlık /Nefs-i Dutbucağı							
Mehmed Sevindik		Mehmed Pîrî Kendir kaldırmaya şartlanmıştır		Mustafa Süleyman Bîrunî		Mustafa İbrahim Yeniçeri deyu firar edip evi mühürlenmiştir.	
Mezraa-i Lahna (?)							
Osman Mehmed		Biruni Receb		Abdülkerim Receb			İbrahim Mustafa
Mezraa-i Çardak							
Mehmed Mustafa				Recep Bali Evi mühürlenmiştir.			
Mezraa-i Kızılıcık							
Mehmed Halil				Mehmed Mehmed			
Karye-i Köybucağı							
Mustafa Bayram	Osman Ömer	Hüseyin Mehmed	Şaban Ahmed	Mehmed Ali Babası tumar sipahîsi kendisi yeniçeri.		Nesimi Urumi Erim kazasında Yaygın (?) nâm karyede sâkin	Veled-i O
Mezraa-i Doğanlı							
Osman Mustafa							

Mezraa-i Geleydi					
Abdulkadir Osman Tersâneye Çarşamba günü yıllık kendirin teslim edip temessükü (silik)	Ahmed Mustafa İkisinin yedinde temessükü vardır	Mahmud İbrahim Mezbur Yenice'de Hatibin hizmetkârı olup âhara ferağ etmekle bu senesi teftiş ile zâhir olmamıştır	Sadullah Kadir		
Mezraa-i Murad Şuayb					
Mehmed Receb	Veled-i Ahmed	Osman Mehmed	İbrahim Mehmed 100 kuruş teslim 42		
Karye-i Esed Şuayb					
Osman Ömer İki yıllık kendiri Tersâneye teslim etmek üzere yüz kuruş nezr ve talak şartlanıp karındaşı Mustafa Beşe ve İmam Mehmed Recep ve Şaban kefillerdir.	Kara Ahmed Ömer		Rum Kara Ahmed Ömer Erim'den gelen reâyâ.		
Karye-i Emir Yusuf Sekbanlık/Nefs-i Emir Yusuf					
Safer Bali	İbrahim Mehmed	Mustafa Mehmed	Ahmed Mustafa		
Karye-i Fennek					
Seferin Biruni	Süleyman Biruni Süleyman nâmında adam bu köyde yoktur. Bu havali oğlunun köyüdür.				
Mezraa-i Akalı (?)					
Mehmed İbrahim					
Karye-i Yazıköy					
Vecih Biruni Ağa iki senelik kendirin almıştır.	Süleyman bu dahi Ağa-yı mezbûrun kendirin itmam etmiştir.	Behcet Tuna	Süleyman Abdullah Ağa-yı mezbûrun kendüsü Ali Ağa'ya kendirin itmam etmiş.	İbrahim Mustafa	
Karye-i Karacaköy					
Bekir Biruni	İsmail Biruni				
Karye-i Eynesilli Sekbanlık/Nefs-i Eynesilli					
Mustafa Fazlı Mezbur yüz bir ve yüz dört senelerinin temessükü yedinde mevcuttur. Çarşamba günü ağadan tezkire şartlanmıştır, kendirden	Osman Mehmed Mezburun yüz bir ve yüz dört senesinin temessükü mevcuttur yedinde ağadan tezkire getirecektir.	Mehmed Mustafa	Mustafa Bekir Mezbur Ağa efendimiz itmâm etmiştir.	Mustafa Mehmed Serhadli Oğlu ağadan tezkire getirecektir.	Şaban Mustafa
Karye-i Ceceli (?)					
Ali Mustafa 100 kuruş	Mustafa Sıyami				
Karye-i Gedikli					
Mustafa İslam					
Karye-i Çukmarlı					
Mustafa Ahmed	Mehmed Maksud		Mustafa Ahmed		
Karye-i Balkanlı					
Mehmed Mahmud Evi mühürlenmiştir.					
Mezraa-i Encimez					
Mehmed Biruni					
Mezraa-i Gökçeli					
Mustafa Ramazan					
Karye-i İnceklü (?)					
Mahmud Mustafa İki senelik kendirin vermek üzere yüz kuruşundan dokuz talak şartlanmıştır	Osman Mehmed Yeniçeridir serdara teslim olunmuştur	Receb Sıyami Kendi firar edip evi mühürlenmiştir	Osman Mehmed Sene [1]100, yine mezbur yeniçeridir.		
Karye-i Süleymanlı					
Halet (?) Abdurrahim	Mehmed Tekyenişin (?)				
Karye-i Alışar					

Tersâne Âmire Açısından Terme'nin Önemi

Mehmed Biruni	Ahmed Mustafa	Ali Mustafa	Mustafa Ahmed	Mehmed Mahmud
Karye-i Hüsamlı				
Diğer Mehmed Ali				

Öte yandan bir kısım madrabazların/hilekârların halkın elindeki kendiri daha sonra devlete yüksek fiyatla satmak üzere toplamaları yüzünden tersânenin ihtiyacı olan kendirin temininde problemler yaşanmıştır. Bunun üzerine yerel idarecilere gönderilen hükümlerde kendir, keten ve urganın temini ve sevkiyle ilgili aksaklıklara müsamaha gösterilmeyeceği bildirilmiştir. Nitekim her sene tersâneye gönderilen kendir, tel ve urganın 993/1585 tarihinde gönderilememesi üzerine, yetkililerden bunun sebebinin izahı istenmiştir. (BOA, A. DVNS.MHM.d. 58/791) Yine 978/1571 tarihinde madrabaz tâifesinden Hüseyin Subaşı'nın tersâneye gönderilmesi gereken kendirleri halktan gizlice satın alması üzerine madrabaz tâifesinin veya rençberlerin ellerinde bulunan kendirin derhal tersâneye gönderilmesi emredilmiştir. (Komisyon, 1996, s. 63/99-100) Madrabazlar halk üzerinde nüfûz oluşturarak kendir eminini tehdit edecek kadar ileri gitmişler, tersâne eminine kendirin kantarını 200 akçeden almasını, yoksa kendir almalarına mani olacaklarını söylemeye cüret edecek hale gelmişlerdi. (Taştémir, İstanbul 2003, s. 21) Bu sebeple, madrabaz taifesinin kendire müdahale ettirilmemesi ve tersâne için lazım olan urgan ve tel tedarik edilmeden madrabazların alımına fırsat verilmemesi istenmiştir. (BOA, MAD. d. 2775/101)

Diğer taraftan her ne sebeple olursa olsun tersânenin ihtiyacı olan kendirin tedârikinde ihmal ve kusura müsamaha gösterilmemiştir. Zira gösterilecek müsamahanın daha sonra ardı arkası gelmeyecek aksaklıklara ve problemlere yol açacağını tahmin etmek zor değildi. Terme kadısının kendir hânelerinin çoğuna hüccet vererek her mescide dörder beşer imam ve müezzin tayin ederek, mîrî için önemli olan kendir üretiminin azalmasına sebep olduğundan ikaz edilmiştir. (BOA, A. DVNS.MHM.d. 58/791) Ünye, Terme, Erim, Samsun kadıları ve kendir müfettişine gönderilen hükümde, her sene tersâneye sekiz dokuz bin kantardan az olmamak üzere kendir ve urgan gelirken bu sene gönderilen kendir, tel ve urgan miktarında önemli bir azalma olduğu, depolarda da urgan kalmadığı bildirilmiştir. Tersâne çavuşlarından Ali Çavuş görevli olarak bölgeye

gönderilerek öncelikle kendir mevcudunun miktarı ve reâyâ zimmetlerinde ne kadar kendir kaldığının tespiti istenmiştir. Daha sonra muhasebesinin görölerek kendirlerin eksiksiz kendir emanetine gönderilmesi tenbih edilmiştir. (BOA, A. DVNS.MHM.d. 58/791)

Ayrıca kuraklık sebebiyle de kendir üretiminde zaman zaman düşüşler yaşanmıştır. Nitekim kuraklık yüzünden kendirin beşte biri bile toplanamamıştır. Donanma-yı Hümâyun kalyonları için gerekli olan 5000 kantar kendirin her kantarı on altışar kuruştan bedeli sahiplerine verilerek Terme, Çarşamba ve Ünye başta olmak üzere Canik kazalarından temin edilmesi konusunda ilgililere hatt-ı hümâyûn gönderilmiştir. Kendir hasadının beklenenin altında gerçekleşmesi üzerine reâyâ, üzerlerine elzem ve borç olan ocaklık kendiri birbirilerinden tedarik etme yoluna gitmişlerdir. Fakat yüksek fiyattan kendir alarak Tersâne-i Âmire'ye teslim çalıştıkları halde, vermekle yükümlü oldukları kendirin ancak yarısını tedarik edebilmişlerdir. Kendir ocağı sahipleri temin etmekle yükümlü oldukları kendirin tamamını tedarik etmelerinin imkânsız olduğunu, bunun güçlerini aştığını yetkililere bildirilmek üzere kadıya gelip hallerini arz etmişler ve bu konuda affedilmeleri ricasında bulunmuşlardır. (BOA, C. BH, 20/958)

Yukarıda da ifade edildiği üzere Tersâne'de inşa edilen gemilerin levâzımâtı arasında bulunan kendirin temini ve kendir hizmetinin aksatılmadan yürütülmesi önem arz etmekteydi. Bu sebeple kendirin toplanmasında emirlere itiraz eden, fesat çıkaran ve halkı isyana sevk edenlerin en şiddetli şekilde cezalandırılması öngörülmekteydi. Nitekim 1100/1688 tarihli bir hükümde daha önce kürek cezası verildiği halde akıllanmayan ve halkı kışkırtmaya devam eden kişilerin katledilmeleri, nifak ve fesat çıkaranların yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir. (Bostan, 1992, s. 138)

Tersâne-i Âmire için 1107-1110/1695-1698 yıllarında satın alınan kendirlerin kantarına² beş, beş buçuk kuruş ödenmiştir. Kendir ham olarak veya işlendikten ve kendir teli, urgan halatı haline getirildikten sonra da alınıyordu. Ancak ham kendirin işlenmesi ve tel ve halat yapılması sırasında yaklaşık yüzde on oranında bir kayıp olmaktadır. Halat yapanlara her kantar için 15 akçe, halat yapanlara da 3 akçe ödenmekteydi. (Bostan, 1992, s. 138) Tersâne-i Âmire'deki iş ve işlemlerin tamamı kaptan paşanın gözetiminde Tersâne emînince yürütülmekte, tersâneye yakın veya uzak, ocaklık denilen orman bölgelerinden kereste, sütun, ayrıca demir, çivi, kurşun, katran, zift, balık yağı, don yağı, bal mumu, boya, kendir, keten, üstüğü, kürek, lenger, pusula, yelken, tente, çuka ve makara gibi malzemelerin temini veya üretilmesi işini Tersâne emini yürütmekteydi. (Bostan, 2011, s. 515)

3-Terme'nin Ormanları ve Kereste

Osmanlı donanmasında buharlı gemilerin kullanılmaya başlandığı XIX. yüzyılın ortalarına kadar gemilerin yapımında kullanılan esas malzemenin kereste olduğu bilinmektedir. Savaşların art arda yaşandığı senelerde özellikle Kıbrıs seferi hazırlıklarının devam ettiği süreçte inşa edilen gemilerin zamanında bitirilebilmesi için gerekli kerestenin temini ve iskelelere ulaştırılması, Tersâne-i Âmire'nin ilk sırada yer alan meselelerinden biri olmuştur. Bunların önemli bir kısmı avâız karşılığında reâyâyâ ocaklık olarak yüklenmekte, bir kısmı da piyasadan satın alınmak suretiyle temin edilmekteydi. (İdris Bostan, 1996, s. 15) Tarihî kaynaklarda 60 bin hektar ormana sahip bulunduğu kaydedilen (Trabzon Vilâyet Salnâmesi, 1320, s. 253-254) Terme, Tersâne-i Âmire'de yapılan ahşap gemi ve kalyonların kereste ihtiyacının temin edildiği yerler arasında bulunmaktaydı. (BOA, A. DVNS.MHM. d. 26, s. 313-314) Kaza dâhilindeki Gölordı, Gürgendağı, Taşlıyama ve Belengir mevkiileri en geniş ormanlık alanları teşkil ediyordu. (Trabzon Vilâyet Salnâmesi, 1288, s. 149-150) Gemi yapımında çınar, şimşir, ıhlamur, ceviz kestane, çam ve karaağaç gibi kereste ve ağaçlar kullanılmaktaydı. (Bostan, 1992, s. 102) Bu ormanlarda da kızılağaç, meşe, çınar, karaağaç ve gürgen gibi

² 1 kantar 44 okka, yani 56,4444 kilograma tekâbül etmekteydi, bk. M. Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lûgati, Enderun Yay. İstanbul 1986, s. 171.

ağaçlar yetişmekte, bazı köylerde kestane ve gürgen ağacından yapılan tekne, tabak gibi eşyalar İstanbul'a kadar götürülüp satılmaktaydı. (Trabzon Vilâyet Salnâmesi, 1288, s. 138, 149-150)

Terme ve Çarşamba ormanlarından kesilen keresteler Tersâne-i Âmire'ye gönderilmek üzere Karabahçe, Gurebâ, Kemikli, Çınarkoru ve Kavak isimli iskelelere indiriliyordu. (BOA, A. MKT. MHM, 298/10) Ancak kerestelerin taşınabileceği muntazam yolların olmaması ormanlardan kesilen kerestelerin sahile indirilmesini zorlaştırmaktaydı. Bu sebeple köylüler çeşitli bahaneler ileri sürerek kerestelerin iskelelere indirilmesinde çalışmak istemiyorlardı. Nitekim Samsun, Bafra, Erım, Terme, Kavak kadılarına ve Canık alaybeyine gönderilen hükümde, mavna inşa olunmak için kadısı oldukları kazalardan kereste getirilmesi ve iskeleye indirilmesi emredilmiş ise de, köylüler kendir hanesi oldukları gerekçesiyle kereste hizmetine gitmediklerinden ancak bir kısmı iskeleye indirilebilmişti. Kalan kısmının da derhal iskeleye indirilmesi, kimsenin emre aykırı davranmaması bu konuda hiçbir mazeretin kabul edilmeyeceği belirtilerek kadıların bizzat konuyla ilgilenmeleri istenmiştir. (BOA, A. DVNS.MHM. d. 26, s. 313-314)

Halkın kereste hizmetine gitmek istememesinin sebeplerinden biri hizmetlerinin bedelinin zamanında ödenmemesi ve Tersâne-i Âmire'den kereste kesimi ve nakline nezâret edecek bir memur yerine kereste nâzırı adıyla bölgeden bir memurun tayin edilmesi onun da keyfi bir takım uygulamalarla halkı canından bezdirmesiydi. Bu nâzırlara halk tarafından Tanzîmat-ı hayriyye öncesinden beri kereste başına sürütme tabiriyle ikişer kuruş peşin olarak ücret verilmekteydi. Ancak bu ücrete kanaat etmeyen memurlar halkın kestiği ve sahile indirdiği keresteleri çapına uygun ve sağlam olsa bile “uygun değildir” diye kabul etmeyip yeniden kereste kestiriyorlardı. Böylece halkı birçok sıkıntı ve eziyet yanında belirlenen kerestenin iki misline yakın kereste kesmek zorunda bırakıyorlardı. Bundan başka yeterli nakliye gemisi olmadığından yağış, güneş ve şiddetli kış sebebiyle sahillerde kalan ve çürüyen

kerestelerin yerine kesim için bir taraftan ağaçlar zamansız kesiliyor, diğer taraftan kış günlerinde dağ başlarından sahile hayvanlarıyla kereste indirmeye çalışan halk çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalıyordu. Bu da ormanların tükenmesine yol açtığı gibi özellikle sahile yakın yerlerde ağaç kalmadığından on on iki saatlik mesafeden kereste naklini zaruri kılıyordu. (BOA, A. MKT. MHM, 298/10)

Tersâne-i Âmire için tedariki son derece önemli olan keresteyle ilgili yaşanan bütün bu zorluk ve sıkıntılara çare olmak üzere Canik Liva Meclisi tarafından kaleme alınan ve ıslahat yapılması istenen mazbatada Tersâne-i Âmire'den kereste talep edildiğinde her parçasının çapı ve endazesinin belirlenmesi, işe vâkıf bir memur gönderilmesi ve bu memurun kereste kesilecek ormanları bizzat görmesi, beğendiği sağlam ağaçlara damga vurması, halkın da bu ağaçları kesmesi ve sahile nakledilmesi, sahilde de güneşten ve yağmur-yığıştan korunması bu arada yeterli gemi teminiyle kerestelerin ilgili memur marifetiyle Dersâdet'e nakledilmesi gereğine işaret edilmektedir. Böylece hem kerestelerin çürümesi önlenecek, hem de istenenin iki misli ağaç kesilmemiş olacaktır. Kereste hizmetinde çalışan halkın alacaklarının da kendilerine verilecek senet karşılığı mahallinden ödenmesi bu arada daha evvelden kalan alacaklarının da bir an önce ödenmesi gereği dile getirilmektedir. Alınacak bu tedbirlerle hem Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacının karşılanmasında problem yaşanmayacağı, hem zarar-zıyan ve yolsuzlukların önleneceğine dikkat çekilmektedir. Hükûmete ait vazifelerin usulü çerçevesinde yürütülmemesinden dolayı yolsuzlukların yaşandığı, yolsuzluk yapan kereste nâzırlarından birçoğunun ise vefat ettiği, hayatta olanlar hakkında tahkikat yapılmak üzere muhakeme komisyonuna bildirildiği dile getirilmektedir. (BOA, A. MKT. MHM, 298/10)

Diğer taraftan köylülerden istenen ağaçların kesilmesi ve kisulen ağaçların iskeleye indirilmesinde ya vergi muafiyeti karşılığı yaptırılıyor, ya da devlet tarafından bedeli ödeniyordu. Nitekim keresteyi iskeleye indirmek için tayin olunan çiftlere ve baltacılar bir çift öküz ve iki baltacıya beş yüz akça ücret verilmesi öngörülmüştür. (BOA, A. MHM, 22/40) Ancak ödemelerde bazı aksaklıklar oluyordu. Terme, Çarşamba kazalarından 10.214 kıta kereste ile 60 adet dümen

anası Tersane-i Âmire'ye gönderilmiş ve depoya teslim edilmiş olan kerestenin kesim ve nakliye ücretleri olan iki yük 72.000 kuruş ödenmemiştir. (BOA, A. MKT. MHM, 283/59) Bu ise Tersâne-i Âmire açısından önemli bir kusur sayılmaktadır. Zira ödemelerde yaşanan aksaklıkların Tersâne-i Âmire'nin sonraki ihtiyaçlarının karşılanmasında birtakım sıkıntılara sebep olabileceğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca ücretlerini alamadığı için halk mağdur olmuş, işin içine fesat karışmıştır. Halkın mağduriyetinin giderilmesi için konu Liva meclisine havale edilmiştir. (BOA, A. MKT. MHM, 298/10) Liva meclisinin raporunda 1266/1850-51 senesinden 1274/1858-59 senesine kadar Çarşamba ve Terme kazalarından 20.590 kıta kereste ve 60 adet dümen anası temin edildiği, söz konusu kerestelerin 9.691 adedinin gemi gelmemesi sebebiyle sahilde kaldığı ve çürüdüğü kaydedilmiştir. (BOA, A. MKT. MHM, 298/10)

Çarşamba ve Terme'den gemilerle Tersâne-i Âmire'ye gönderilen ve teslim edilen kereste bedeli olarak halkın alacağı olan meblağ şöyledir. (BOA, A. MKT. MHM, 298/10)

Terme Kazasından Ecnâs Kereste/Kitaât		Çarşamba Kazasından Ecnâs Kereste/Kitaât	
6.369	70 ve 71 ve 72 ve 74 seneleri mürettebi	1.580	66 senesi tertibi
1.934	Sevâhilde çürüyüp telef olan	4.200	67 senesinden 70 senesi gâyetine kadar tertîbâtı
4.435		3.120	71 ve 72 seneleri mürettebi
		2.229	74 senesi mürettebi
		3.092	67 senesinden 70 senesi gâyetine kadar tenzil olunan kerestelerden sevâhilde kalıp çürümüş olanların yerine tekrar kat' olunan
		1.4221	
		00680	Mahallinde bakâya bulunan
		1.3536	
		05.779	Sevâhilde çürüyüp telef olan
Ceman Yekûn			
20.590			
00680		Çarşamba Kazası Bakâyası	
19.905			

Tersâne Âmire Açısından Terme'nin Önemi

09.691	Sahilde çürüyüp telef olan
1.214	
148.813	
Kazâyeyn-i mezkûreynden bi'l-irsâl mahzen-i mezkûre teslim olunan dümen anası	
Adet	Beheri
30	2.500 Kalyon dümeni
20	2.000 Fırkateyn dümeni
10	0875 Karut dümeni
Yekûn	
Kuruş	
123.750	
Ceman Yekûn	
Kuruş	
272.563	
000545 Harc-ı Hazine	
272.018	

Görüldüğü üzere önemli miktarda karaağaç kerestesi Tersâne-i Âmire'ye gönderilmek üzere kesilerek sahile indirildiği halde yeterli gemi olmaması sebebiyle Dersâdet'e ulaştırılamamış ve yıllarca sahilde kaldığından çürümüştür. Çürüyenlerin yerine Tersâne-i Âmire'ye tekrar kereste gönderilmiştir. Ancak kerestelerin kesimi ve naklinde birtakım mağduriyetler yaşadıklarını ve paralarını alamadıklarını 1270/1854-55 senesinden 1276/1860 senesine kadar Tersâne-i Âmire mahzenine teslim edilmiş olan 10.214 kıta kereste ile 60 kıta dümen anaları bedeli olan iki yük 72.018 kuruş ödenmemiştir. (BOA, A. MKT. MHM, 298/10)

Canik tarafına görevli olarak gönderilen ve dönmüş bulunan Bahriye Meclisi Âzası İsmail Bey'in tahkikat ve ifadelerine göre 1279/1863-64 senesi tertibi olan dümen anası ve karaağaç kerestelerinin tamamen kesilerek ilkbaharda iskeleye indirilmesi kararlaştırıldığı, gemilere yüklenecek üzere uygun olan iskeleye indirilmesi istenmiştir. (BOA, A. MKT. MHM, 298/10)

Canik kazaları, Tersâne-i Âmire'de inşa olunan gemilerin yanında Tophane-i Âmire'de inşa olunacak top kundakları için de gerekli

malzemelerin tedarik edildiği yerler arasında idi. Nitekim 1231/1815-16 senesine mahsuben 600 adet ve 1232/1816-17 senesine ait da 600 parça olmak üzere toplam 1.200 kıta levhanın 11 kıtasını lefter-i reis sefinesiyle 190 kıtasını Hüseyin Ağa sefinesine olmak üzere toplam 201 adet levhanın Tophane-i Âmire'ye gönderilmesi ve geri kalan 999 kıtasının ise Terme'den on saat uzaklıkta bulunan Karabahçe sahiline getirilmesi talep edilmektedir. Tersane-i Âmire kerestelerinin üzerinde çapa demiri işareti olduğu, Tophâneye getirilecek kerestelerin ise üzerinde nişan ve işaret olmadığı belirtilmekte ve bunların büyük tüccar gemilerine yüklenerek nişansız olan 999 adet kundaklık levhaların Tophâne'ye bir an evvel gönderilmesi istenmektedir. Bu malzemeler Tophane-i Âmireye ulaştığında hepsinin tartılacağı daha önceden olduğu gibi beher kantarına 70'şer paradan gereken gemi ücretinin nakit olarak verileceği bildirilmiştir. (BOA, C. BH, 87/4156)

Öte yandan mîrî ormanlardan izinsiz ağaç kesilmesi yasak olup, ormanlar bekçileri tarafından korunmaya çalışılıyordu. Ancak Terme kazasında eskiden beri Bahriye ve Tophâne-i Âmire kereste temini için belirlenen ve tahsis edilen Kumcağız ormanları mahallî idare tarafından iskân edilen muhacirler tarafından tahrip edilmiştir. Mîrî ormanlar civarına iskân olunan muhacirlerin ormanları bu şekilde tahrip etmelerinin Tersâne ve Tophâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan kerestenin temininde probleme yol açacağı belirtilmiş, aynı zamanda yerli halkı da sıkıntıya sokacağına dikkat çekilmiştir. Bu sebeple ormanların civarına muhacir iskân edilmemesi, iskân edilecek yerlerin mutlaka orman memurlarına keşif ve tayin ettirilmesi muhâcirlerin ormanları tahrip etmelerine müsaade edilmemesi istenmiştir. (BOA, DH. MKT, 1493/35) Öte yandan ormanlardan ağaç kesme konusunda köyler arasında anlaşmazlıklar yaşandığı da görülmektedir. Nitekim Terme kazasına bağlı Gerfi, Karkucak ve Karacaali köyü ahâlîleri ile Beydi ve Erim kazasına bağlı Demircili köylüleri arasında Gürgenlik ormanından ağaç kesme konusunda problemler yaşanmış ve şikâyete konu olmuştur. (BOA, İE. ŞKRT, 4/342)

Yine Terme kaymakamı Mustafa Efendi'nin yapılan incelemede mîrî ormanlardan izinsiz ağaç kestirdiği ve adeta işi kereste ticaretine dönüştürdüğü belirlenmiştir. Fakat kaymakamın bizzat ağaç kesemeyeceği, ağaçların keresteciler veya köylüler tarafından kesildiği dolayısıyla hakkında dava açılmayacağı belirtilmektedir. Ayrıca orman idaresiyle kaymakam arasında ağaç kesimine dair bir mukavele olmadığından mültezim veya müteahhid sıfatıyla da bakılamayacağı amele tarafından kesilen ağaçlar sebebiyle kaymakama ceza terettüp etmeyeceği kaydedilmektedir. Ancak hazinenin hukukunu koruması ve kanunlara uyması gereken kaymakamın şuna buna ruhsatsız ağaç kestirmesinin ve kereste ticareti yapmasının memuriyetini kötüye kullanmak demek olduğundan muhakeme edilmesi gerektiği de dile getirilmiştir. Bihâhare kaymakamın görev yeri değiştirilmiş ve hakkında usulen tahkîkât icra edilmiştir. Diğer taraftan liva orman müfettişliğinden ruhsatsız ağaç kesenler hakkında da dava açılması istenmiştir. (BOA, DH. MKT, 1103/21)

Sonuç

Osmanlı dönemini aşan bir geçmişe sahip olan Terme Tâceddinoğulları Beyliği'nin idaresinde iken, 1398'den sonra Sultan I. Bayezid'in Samsun'a düzenlediği sefer sonucunda Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. XVI. yüzyılda Çarşamba ile Canî-i Göl içinde yer alan Terme, XVI. yüzyıla ait kaynaklarda Tırme, Tırmedus olarak kaydedilmiş, 1576-1642 tarihli Canik Sancağı idârî taksimatında Terme olarak yazılmıştır. Canik Sancağı'nın kazalarından biri olan Terme bugünkü Ünye'nin batısındaki bazı köyleri de içine almaktaydı. Canik Tanzimat'tan önce Sivas eyaletine bağlı iken, 1847'de Trabzon Vilayetine bağlanmıştır. Samsun havâlisi, Türkler'in Anadolu'yu fethiyle kısa zamanda Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır.

Terme'de başlıca arazi mahsûlâtı mısır, buğday, arpa, fasulye gibi hubûbât olmakla birlikte Tersâne'nin ihtiyacı olan kendir ve keten de yetiştirilmekteydi. Kendilerine tanınan vergi muafiyeti karşılığında kendir ziraatiyle uğraşan haneler bulunmaktaydı. Nitekim Tersâne-i Âmire'nin 1520'li yıllardan itibaren kendir ihtiyacının önemli bir kısmının karşılandığı "Kendir Hasları" olarak bilinen Ünye ve

Çarşamba'nın (Erim) kazalarının arasında Terme de yer almaktaydı. Terme'de hassa kendirinin temininden sorumlu ve avâriz-ı dîvâniyyeden muaf köylüler vardı. Sayıları yıllara göre değişmekle birlikte XVI. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyılın ortalarına kadar Terme'de ocaklık olarak tersâneye bağlı 51 köy 731 kendir hanesi bulunmaktaydı.

Kuraklık gibi sebeplerle zaman zaman istenen miktarda kendir üretimi yapılamamıştır. Madrabaz taifesi halkın elindeki kendirleri toplayıp daha sonra yüksek fiyatlardan satmaya kalkışmıştır. Kendirin toplanmasında emirlere itiraz eden, fesat çıkararak ve halkı isyana teşvik edenlerin en şiddetli şekilde cezalandırılması öngörülmüştür. Daha önce kürek cezası verildiği halde akıllanmayan ve halkı kışkırtmaya devam eden kişilerin katledilmeleri, nifak ve fesat çıkararak yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir.

Diğer taraftan kaza dâhilinde 60 bin hektar orman bulunmaktaydı. Bunlar arasında Gölardı, Gürgendağı, Taşlıyama ve Belengir en geniş ormanları teşkil ediyordu. Ormanlarda kızılâğaç, meşe, çınar, karaağaç ve gürgen gibi ağaçlar yetişmekteydi. Terme ormanlarında yetişen ağaçlar klasik dönemde uzun yıllar Tersâne-i Âmire'de yapılan ahşap gemi ve kalyonların ana malzemesi olan kereste ihtiyacının karşılanmasında kullanılmıştır. Bunun yanında Tophane-i Âmire'de inşa olunacak top kundakları için de gerekli kerestenin temin edildiği yerlerden biri de Terme idi. Köylülerden istenen ağaçların kesilmesi ve iskeleye indirilmesi gibi hizmetler halk angarya olarak yüklenmiyor, ya vergi muafiyeti karşılığı yaptırılıyor ya da bedeli ödeniyordu Ancak kesim yapılacak bölgeden kereste nâzırı adıyla tayin edilen şahsın keyfî uygulamaları ve kereste hizmetinde çalışanların ücretlerinin zamanında ödenmemesi kerestelerin sahillere indirilmesinde ciddi sıkıntılara ve problemlerin yaşanmasına sebep oluyordu. Özellikle kış mevsiminde uzak ormanlardan kereste nakli pek çok zorluklar ve güçlükler tevlid ediyordu. Öte yandan sahile indirilen kerestelerin bir kısmı ise yeterli gemi olmadığı için nakledilemeyip sahillerde çürümeye

terkediliyordu. Çürüyenlerin yerine yenilerinin kesilmesi ise hem ormanların azalmasına sebep oluyor, hem kereste kesim ve nakli gibi meseleleri doğuruyordu.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

Ali Emîri Mehmed IV

AE. SMMD IV, 105/12158.

Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümayûn Sicilleri Mühimme Defteri

A.DVNS. MHM.d. 58/791.

Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı

A:MKT. MHM, 292/87; 298/10; 664/16; 548/30; 664/7.

Sadaret Mektûbî Kalemi Umum Vilâyet Evrakı

A.MKT. UM, 547/49.

Bâb-ı Âsafî Rûûs Kalemi

BOA, A. RSK, 1693.

Bâb-ı Âlî Evrâk Odası

BEO, 2971/222795; 353/26465.

Cevdet Bahriye

C.BH, 87/4156.

Cevdet Evkâf

C. EV, 266/13563; 440/22263.

Bâb-ı Âsafî Başbakıkulu Defterleri

D. BŞM. d. 629, s. 6.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye

DH. EUM. 2. Şb, 69/19; 23/12.

Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye

DH. İUM, 21-2/68.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi

DH. MKT. 2805/57; 555/15; 1806/49; 520/25; 944/73; 944/89; 1012/33;
1083/34; 1083/63; 1411/110; 13/72; 1428/78; 2840/37; 1676/130; 1515/58;
353/15; 364/48; 2620/73; 1493/35; 1372/42; 1433/6.

Dâhiliye Nezâreti Muhâberât-ı Umûmiye İdaresi

DH. MUİ, 88/65.

Dâhiliye Nezareti Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Tahrirat Kalemi

DH. SN. THR, 82/69-13.

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi

DH; ŞFR, 196/71; 192/18; 555/22; 102/88; 96/233; 96/234; 562/82; 582/73.

Dâhiliye Nezareti Umûr-i Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti

DH. UMVM, 136/63; 73/20.

Dâhiliye Nezareti Tesrî-i Muâmelât ve Islahat Komisyonu

DH. TMIK, 17/25-1.

Hatt-ı Hümayûn Tasnifi

HAT, 1560/67; 1554/21; 1604/4.

Hâriciye Nezareti Siyâsî

HR. SYS, 2436/24.

İrâde Dâhiliye

İ.DH, 1120/87547.

İbnül Emîn Şükr ü Şikâyet

İE. ŞKRT, 4/342.

İrâde Şîrâ-yı Devlet

İ.ŞD, 23/1021.

Maliyeden Müdevver Defterler

MAD.d. nr. 268, s. 9.

Maarif Mektûbî Kalemi

MF. MKT, 89/17. 90/17; 441/40; 461/57; 478/10; 505/10.

Maliye Vâridât Cizye Muhâsebesi Defterleri

ML. VRD. CMH.d, 196.

Meclis-i Vâlâ

MVL, 696/67.

Şûrâ-yı Devlet

ŞD, 2319/41; 2397/25-2.

Tapu Tahrîr Defteri

TT.d nr. 387, s. 645.

Yıldız Mütenevvia

Y.MTV 145/130.

Yıldız Parekende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzatı

Y.PRK. DH, 1/13.

Diğer Kaynaklar

Beşirli Mehmet, "13275 Numaralı Evkâf Defterine Göre Canik Sancağı'nda Bulunan Vakıflar ve Muhâsebeleri", *Samsun Araştırmaları II. Kitap*, Samsun 2013.

Çelebi Azize Gelir, *93 Numaralı Mühimme Defteri (1069-1071/1658-1660) (Tahlil-Transkripsiyon ve Özet)*, MÜ. Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2008.

Eren Yunus, *34 Numaralı ve H. 986/1578 Tarihli Mühimme Defteri [1-164] "İnceleme ve Metin"*, MÜ. Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Y. Lisans Tezi), İstanbul 2011.

Fırat Nurullah, *1775/21 Numaralı (H.1292/M.1875-1876/H.1295/M.1878) Samsun Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Samsun 2013.

Gedikli Yusuf, *Pontus Meselesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.

Güneş Meryem, *1764/10 Nolu Samsun Şer'iyye Sicil Defterinin (Vr.1a-30b) Transkrpsiyon ve Değerlendirilmesi*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Y. Lisans Tezi)Samsun 2015.

İpek Nedim, *Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dâir Bir Değerlendirme"*, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1997/10.

İpek Nedim-Yılmaz Cevdet, *Geçmişten Geleceğe Samsun Albümü I*, Samsun Belediyesi Yayını, Samsun 2009.

Kaya Abdullah, *1787/33 Numaralı Samsun Şer'iyye Sicilinin (Var. 1A-50B/S.1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H.1315/M.1897-1898)*, (OMÜ, Basılmamış Y. Lisans Tezi) Samsun 2015.

Karpat Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Kodaman Bayram, *II. Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi Türk Tarih Kurumu*, Ankara 1988.

Kofoğlu Sait, *"Tâceddinoğulları" DİA*, İstanbul 2010, XXXIX.

Komisyon, *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, Ankara 1993.

Komisyon, 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-66) Özet ve İndeks, Ankara 1994.

Komisyon, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) Özet Transkripsiyon ve İndeks, Ankara 1996.

Kurt Yılmaz, *Pontus Meselesi*, TBMM Kültür Sanat Yayını, Ankara 1995.

Öz Mehmet, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Öz Mehmet, *Geçmişten Geleceğe Samsun 2. Kitap*, (ed. Cevdet Yılmaz) Samsun Belediyesi Yayını, Samsun 2007.

Öz Mehmet, "Samsun", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009.

Öz Mehmet, "Merzifon", *DİA*, Ankara 2004, XXIX.

Özcan Abdülkadir, "İstabl", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 203-206.

Pakalın M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, III, İstanbul 2004.

Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, Mihrar Matbaası İstanbul 1308, III, 1645.

Tetik Ahmet, (ed.), *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri I Genelkurmay Yayını*, Ankara 2005.

Türk istiklal Harbi, Genelkurmay Başkanlığı, VI, Ankara 1964.

Yolalıcı M. Emin, *XIX Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.

